

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه شاهرخ

دانشکده معماری و هنر

پایان نامه کارشناسی ارشد

«طراحی مجموعه مسکونی در تهران»

با هدف ارتقاء امنیت (پیشگیری از جرم)

از:

مریم حیدرزاده

استاد راهنما:

دکتر مهرداد جواهریان

شهریور ۱۳۹۳

تقدیم به

پدر و مادر عزیزتر از جانم که وجودم برایشان همه رنج بود و وجودشان برایم همه مهر؛
و به برادر مهربانم، مایه دلگرمی و پشتوانه زندگییم.
من مدیون تمامی محبت‌هایتان هستم.

تقدیر و تشکر

من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق

حمد و سپاس یکتای بی‌همتا را که لطفش بر ما عیان است، ادای شکرش را هیچ زبان و دریای فضلش را هیچ کران نیست و اگر در این وادی هستیم، همه محبت اوست. اکنون که در سایه سار بنده نوازی‌هایش پایان‌نامه حاضر به انجام رسیده است، بر خود لازم می‌دانم تا مراتب سپاس از بزرگواری که مرا در انجام این پایان‌نامه یاری نموده‌اند، به جا آورم.

ابتدا از استاد گرانقدرم جناب آقای دکتر جواهریان که زحمت راهنمایی این پایان‌نامه را به عهده داشتند، کمال سپاس را دارم. از دوست عزیزم سرکار خانم مهندس سیده مهدیه موسوی صمیمانه تشکر می‌کنم.

سپاس آخر را به مهربانترین همراهان زندگیم، به پدر، مادر و برادر عزیزم تقدیم می‌نمایم که حضورشان در فضای زندگیم مصداق بی‌ریای سخاوت بوده است.

الهی ای مهربان‌تر از ما به ما، از تو می‌خواهم همه کسانی که حتی ذره‌ای در انجام این امر مرا یاری نموده‌اند، در سایه لطف و محبت بی‌کرانت، سلامت، شادکام و موفق بداری.

فهرست

أ.....	تقدیم به
ب.....	تقدیر و تشکر
ت.....	فهرست
ح.....	فهرست جداول
خ.....	فهرست تصاویر
ذ.....	چکیده فارسی
ر.....	چکیده انگلیسی
۱.....	مقدمه

فصل اول: کلیات پژوهش..... ۳

۴.....	بیان مسأله و ضرورت تحقیق	۱-۲-
۶.....	سؤالات تحقیق	۲-۲-
۶.....	فرضیه	۳-۲-
۶.....	اهداف	۴-۲-
۶.....	قلمرو تحقیق	۵-۲-
۶.....	روش تحقیق	۶-۲-
۷.....	محدودیت‌های تحقیق	۷-۲-
۷.....	ساختار رساله	۸-۲-

فصل دوم: چارچوب نظری..... ۸

۹.....	مقدمه	
۱۰.....	امنیت، جرم و پیشگیری از جرم	۱-۲-
۱۰.....	امنیت	۱-۱-۲-
۱۰.....	الف- مفهوم امنیت	
۱۱.....	ب- ابعاد امنیت	
۱۱.....	ج- نیاز به امنیت	
۱۲.....	د- حق امنیت	
۱۳.....	جرم و ترس از جرم	۲-۱-۲-
۱۳.....	الف- تعریف جرم	
۱۵.....	ب- تعریف ترس از جرم	
۱۶.....	ج- طبقه‌بندی کلی جرایم	

۱۶.....	د- عوامل مؤثر در پیدایش جرم.....	
۱۶.....	ه- نقش محیط در وقوع جرم.....	
۱۶.....	و- پیامدهای جرم.....	
۱۹.....	پیشگیری از جرم.....	۳-۱-۲-
۱۹.....	الف- معانی لغوی و اصطلاحی پیشگیری از جرم.....	
۲۰.....	ب- تعریف پیشگیری از جرم.....	
۲۱.....	ج- اهمیت پیشگیری از جرم.....	
۲۱.....	د- رویکردهای پیشگیری از جرم.....	
۲۶.....	نظریات جرم‌شناسی مرتبط با محیط (نظریات پیشگیری مکان‌بنیاد از جرم).....	۲-۲-
۲۶.....	رویکردهای رابطه محیط و رفتار.....	۱-۲-۲-
۲۸.....	پیشینه تحقیق.....	۲-۲-۲-
۳۲.....	نظریات پیشگیری مکان‌بنیاد از جرم.....	۳-۲-۲-
۳۳.....	الف- فضای قابل دفاع.....	
۴۰.....	ب- پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی (CPTED).....	
۴۷.....	ج- پیشگیری وضعی از جرم/ نسل دوم پیشگیری محیطی.....	
۵۷.....	جمع‌بندی.....	۳-۲-
۶۰.....	فصل سوم: نمونه‌های مشابه.....	
۶۱.....	مقدمه.....	
۶۱.....	نمونه‌های خارجی.....	۱-۳-
۶۱.....	کلیسون پُینت.....	۱-۱-۳-
۶۹.....	سیپلیوس پارکین.....	۲-۱-۳-
۷۱.....	Northview Swanley.....	۳-۱-۳-
۷۳.....	نمونه‌های داخلی.....	۲-۳-
۷۳.....	سابقه رویکرد طراحی محیطی در شهرسازی و معماری سنتی ایران.....	۱-۲-۳-
۷۴.....	جمع‌بندی.....	۳-۳-
۷۶.....	فصل چهارم: یافته‌های پژوهش.....	
۷۷.....	مقدمه.....	
۷۷.....	رویکرد CPTED، رویکرد منتخب.....	۱-۴-
۷۹.....	راهکارهای طراحی رویکرد CPTED.....	۲-۴-
۸۷.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۳-۴-
۸۹.....	فصل پنجم: فرآیند طراحی.....	

۹۰.....	مقدمه
۹۰.....	موضوع طراحی ۱-۵-
۹۰.....	مفهوم مسکن ۱-۱-۵-
۹۱.....	مجتمع مسکونی ۲-۱-۵-
۹۲.....	سرانه و عناصر تشکیل دهنده مجموعه مسکونی ۳-۱-۵.۱.۳۵-
۹۲.....	مطالعات بستر شکل گیری طرح ۲-۵-
۹۲.....	اقلیم ۱-۲-۵-
۹۵.....	مکان یابی ۲-۲-۵-
۹۹.....	تحلیل سایت ۳-۲-۵-
۱۰۱.....	برنامه فیزیکی ۳-۵-
۱۰۳.....	فرآیند طراحی ۴-۵-
۱۰۳.....	پیاپی سازی راهکارهای طراحی رویکرد CPTED در طرح نهایی ۱-۴-۵-
۱۰۷.....	روند طراحی ۲-۴-۵-
۱۰۹.....	منابع

پیوست ۱: نقشه ها

پیوست ۲: مقاله ها

فهرست جداول

- جدول ۱-۲- ابعاد امنیت ۱۱
- نمودار ۱-۲- تقابل دو رویکرد اصلی پیشگیری از جرم ۲۵
- جدول ۲-۲- سلسله مراتب قلمرو مالکیت از عمومی تا خصوصی در گونه‌های مسکن و بلوک‌های شهری متشکل از این گونه‌ها ۳۶
- جدول ۳-۲- تکنیک‌های پیشگیری وضعی به نقل از کلارک ۵۳
- جدول ۱-۴- معیارها و اهداف رویکرد CPTED به منظور ارتقاء امنیت و پیشگیری از جرم در مجموعه‌های مسکونی ۷۸
- جدول ۲-۴- معیارها، راهبردها و راهکارهای طراحی رویکرد CPTED به منظور ارتقاء امنیت و پیشگیری از جرم در مجموعه‌های مسکونی ۸۰
- جدول ۱-۵- معیارها و زیرمعیارهای تأثیرگذار در مکان‌یابی مجموعه‌های مسکونی و تأثیرگذاری هر یک از این معیارها و زیرمعیارها در ارتقاء امنیت یا ایجاد ناامنی در محیط (با نگاهی به معیارهای رویکرد CPTED) ۹۸
- جدول ۲-۵- گونه‌بندی بلوک‌های مجموعه ۱۰۱
- جدول ۳-۵- گونه‌بندی واحدهای هر بلوک ۱۰۱
- جدول ۴-۵- مساحت فضاهای هر واحد (مترمربع) ۱۰۲

فهرست تصاویر

- تصویر ۱-۲-هرم مازلو..... ۱۲
- تصویر ۲-۲-مثلث جرم ۱۶
- تصویر ۳-۲-استفاده از سلسله مراتب در بناهای مسکونی بلندمرتبه ۳۵
- تصویر ۴-۲-سلسله مراتب قلمرو مالکیت از عمومی تا خصوصی برای امکان کنترل مردم بر محیط زندگی ۳۵
- تصویر ۵-۲-مفهوم تلفیق تعریف قلمرو مالکیت و مراقبت ۳۵
- تصویر ۱-۳-دید از سمت خیابان به سوی کلیسون پینت، پیش از تغییرات..... ۶۱
- تصویر ۲-۳-زمین‌های خالی کلیسون پینت پیش از تغییرات ۶۲
- تصویر ۳-۳-حیاط‌های جلویی مجتمع به وسیله جدول‌های بتنی کوتاه تعریف شده‌اند ۶۳
- تصویر ۴-۳-زرده لوله‌ای فولادی به ارتفاع ۶ پا که محدوده حیاط‌های پشتی را تعریف می‌کند ۶۳
- تصویر ۵-۳-فضاهای بازی کوچک- به اندازه یک سبد بسکتبال و یک نیمکت در مجاورت آن- برای سرویس‌دهی به تعداد اندکی از ساکنان ۶۴
- تصویر ۶-۳-دیوار شامل نمونه‌های ناماسازی که به ساکنان جنس‌ها و رنگ‌های قابل دسترسی که می‌توانند از بین آنها برای واحدشان انتخاب کنند، نشان می‌دهد ۶۴
- تصویر ۷-۳-فضای مرکزی کلیسون پینت پیش از تغییرات در آن ۶۵
- تصویر ۸-۳-طرح تبدیل فضای مرکزی به یک فضای دارای تسهیلات برای (از چپ به راست) افراد مسن، کودکان و نوجوانان..... ۶۵
- تصویر ۹-۳-فضای مرکزی آن گونه که تعریف شده است ۶۵
- تصویر ۱۰-۳-پلان و طرح تجدیدنظر شده کلیسون پینت که نشان می‌دهد ۹۰ درصد زمین‌های آن به خانواده‌های منفرد اختصاص یافته است..... ۶۶
- تصویر ۱۱-۳-چشم‌انداز معابر داخلی در کلیسون پینت پیش از تغییر و اصلاح آن..... ۶۶
- تصویر ۱۲-۳-چشم‌انداز معابر داخلی که در تصویر ۱۱-۳- دیده شده‌اند پس از اصلاح و تغییر ۶۶
- تصویر ۱۳-۳-عکس‌های پیش و پس از تغییرات یک فضا در کلیسون پینت..... ۶۷
- تصویر ۱۴-۳-زرده به ارتفاع ۶ پا که حیاط‌های جمعی پشتی را تعریف کرده است ۶۷
- تصویر ۱۵-۳-فضای بازی برای کودکان، یک جعبه شنی و یک وسیله بازی برای سرویس دادن به تعداد اندکی خانواده قرار داده شده است ۶۸
- تصویر ۱۶-۳-دید از بالا به محدوده کوچکی از کلیسون پینت ۶۸
- تصویر ۱۷-۳-آرایش سیبلیوس پارکن، کپنهاک ۶۹
- تصویر ۱۸-۳-سیبلیوس پارکن: حیاط ورودی مشترک ۶۹

- تصویر ۳-۱۹- سیبلیوس پارکن: جزئیات ورودی‌ها و حفاظها به خوبی طراحی شده‌اند ۷۰
- تصویر ۳-۲۰- پلکانی که دو آپارتمان را در طبقه یکم به کار می‌گیرد ۷۰
- تصویر ۳-۲۱- سیبلیوس پارکن: اتاق مشترک شیشه‌ای و پلکان منتهی به مسیر عابر پیاده/دوچرخه ۷۰
- تصویر ۳-۲۲- سانلی در نورث‌ویو ۷۱
- تصویر ۳-۲۳- عملکرد، آسایش و امنیت به کار گرفته شده در فضاهای معمولی ۷۲
- تصویر ۳-۲۴- امنیت توسط ورودی مجزا برای هریک از بلوک‌ها ایجاد گردیده است ۷۲
- تصویر ۳-۲۵- فضای بازی دنج و خلوت تحت اشراف و نظر خانه‌ها قرار دارد. «جدا شده از پارکینگ و حفاظت شده توسط نرده» ۷۳
- تصویر ۳-۲۶- سطح مشترک (فاصل) فضای عمومی و خصوصی ۷۳
- تصویر ۵-۱- چیدمان مجتمع مسکونی به صورت الف) محیطی، ب) منفرد، ج) نواری، د) ۹۲
- تصویر ۵-۲- تصویر هوایی از سایت ۹۹
- تصویر ۵-۳- وضع موجود سایت (جبهه شمالی) ۹۹
- تصویر ۵-۴- وضع موجود سایت (جبهه شرقی) ۱۰۰
- تصویر ۵-۵- وضع موجود سایت (جبهه جنوبی) ۱۰۰
- تصویر ۵-۶- مسیرهای دسترسی به سایت ۱۰۰
- تصویر ۵-۷- سلسله مراتب قلمرو مالکیت از عمومی تا خصوصی ۱۰۳
- تصویر ۵-۸- سلسله مراتب قلمرو مالکیت از عمومی تا خصوصی ۱۰۳
- تصویر ۵-۹- تلفیق قلمرو مالکیت و نظارت طبیعی ۱۰۵
- تصویر ۵-۱۰- دیاگرام جانمایی فضاهای باز و بسته ۱۰۷
- تصویر ۵-۱۱- دیاگرام مسیرهای دسترسی ۱۰۷
- تصویر ۵-۱۲- دیاگرام فعالیت پشتیبانی ۱۰۷
- تصویر ۵-۱۳- روند شکل‌گیری فرم بلوک A ۱۰۸

به دنبال رشد فزاینده شهرنشینی در دهه‌های اخیر در ایران، تأمین مسکن به یکی از مهم‌ترین مسائل و نیازهای کشور تبدیل شده است و در این راستا، تولید مسکن در قالب مجموعه‌های مسکونی، به عنوان یکی از راه‌های پاسخ به این نیاز به سرعت گسترش یافته است. از سوی دیگر رشد توسعه شهرنشینی و روند رو به افزایش جمعیت، مسائل و آسیب‌هایی اجتماعی را نیز به دنبال داشته است که یکی از این مسائل، پدیده جرم و ناهنجاری‌های اجتماعی می‌باشد. ناهنجاری‌های اجتماعی و جرایم از موارد اصلی ناامنی محیط زندگی و سلب کننده امنیت به شمار می‌رود و تهدیدی جدی برای امنیت روانی، اجتماعی و اقتصادی جوامع می‌باشد. این در حالی است که امنیت یکی از نیازهای پایه و ضروری انسان است. با این وجود، به نظر می‌رسد در حال حاضر، در طراحی مجموعه‌های مسکونی در کشور ما موضوع امنیت عمدتاً در نظر گرفته نمی‌شود. (منظور از امنیت در اینجا، پیشگیری از جرم می‌باشد.) لذا این مسأله لزوم اعمال سیاست‌های پیشگیری از جرم در مجموعه‌های مسکونی را، به کمک طراحی ضروری می‌سازد. طراحی محیطی و پیشگیری مکان‌بنیاد از جرم از جمله راهبردهای جدید پیشگیری از جرم می‌باشد که طراحی مناسب محیط را راه حل مناسبی در پیشگیری از وقوع جرم می‌داند. در این راستا، پژوهش حاضر به دنبال ارائه رهنمودهای طراحی به منظور ارتقاء امنیت و پیشگیری از جرم در مجموعه‌های مسکونی بوده و به دنبال آن یک مجموعه مسکونی در شهر تهران بر اساس نتایج پژوهش، طراحی گردیده است. نتایج حاصل از این تحقیق بیانگر آن است که با بهره‌گیری از مؤلفه‌های رویکرد «پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیط (CPTED)» از جمله «قلمروداری، نظارت، کنترل دسترسی، ارتقاء کیفیت فضایی و فعالیت پشتیبانی» در طراحی مجموعه‌های مسکونی، می‌توان تا حد زیادی از وقوع جرم پیشگیری کرده و به سطح بالاتری از امنیت دست یافت.

کلیدواژه: مجموعه مسکونی، امنیت، جرم، پیشگیری از جرم

مقدمه

رشد لجام گسیخته جوامع شهری و شهرنشینی در جهان، مشکلات فراوان اقتصادی و اجتماعی را در پی داشته است. امروزه یکی از مهمترین مشکلاتی که شهرهای جهان با آن دست به گریبان هستند، وقوع قابل توجه انواع جرائم و ناهنجاری‌های اجتماعی است. ناهنجاری‌های اجتماعی و جرایم از موارد اصلی ناامنی محیط زندگی و سلب کننده امنیت و در نتیجه مختل شدن آرامش و آسایش خاطر مردم است. حال آن که امنیت در میان نیازهای بشری پس از احتیاجات اولیه، مبرم‌ترین جایگاه را دارد و می‌توان گفت امنیت محیط زندگی و مصون ماندن افراد اجتماع از خطرات، آلودگی‌ها و ناهنجاری‌ها، از مهم‌ترین عوامل سازنده کیفیت مطلوب زندگی انسان به شمار می‌رود. به عقیده اندیشمندان، برای کاهش انحرافات اجتماعی، لازم است بر سیاست‌های پیشگیری از جرم تأکید شود. مکان، هدف و انگیزه و توانایی مجرم سه عامل اصلی پیدایش رفتار مجرمانه است. توجه به این سه عامل و مشخصات آن می‌تواند تأثیر بسزایی در اتخاذ سیاست‌های پیشگیری از وقوع جرم ایفا کند. در این میان نقش عامل مکان (محیط) بسیار تعیین‌کننده است. یک طراحی ویژه و یا شرایط فیزیکی خاص می‌تواند مانع وقوع جرم شود و یا وقوع آن را افزایش دهد که در این خصوص رویکردهایی از سوی صاحب‌نظران و معماران مطرح گردیده است.

در این بین، توجه به ارتباط بین محیط مسکونی و ارتقاء امنیت آن از طریق بهبود در طراحی محیط، مقوله‌ای است که در کشور ما توجه لازم به آن نشده است. در واقع زمانی که بحث از استانداردهای شهرسازی و معماری می‌شود معماران و شهرسازان به دنبال راه‌حل‌های فنی و مصالح لازم در بالاترین استحکام فیزیکی آن می‌گردند و یا حداکثر جلوه‌های ظاهری و داخلی نماها مورد توجه قرار می‌گیرد. حال از آنجا که جرایم در بستر مکان رخ می‌دهند، طراحی مناسب محیط، می‌تواند راه حل مناسبی در پیشگیری از وقوع جرم باشد. لذا در این پژوهش به دنبال شناخت و بررسی اهمیت این مقوله و ارائه راهکارها و رهنمودهای طراحی به منظور پیشگیری از وقوع جرم در مجموعه‌های مسکونی می‌باشیم. توجه به این مسأله موجب می‌گردد در کنار توجهات کنونی معماری از قبیل زیباسازی، صرفه اقتصادی، رعایت حریم خصوصی، رعایت حقوق و آزادی‌های فردی، محکم‌سازی و مقاومت بالا در برابر حوادث طبیعی، به مقاومت مجموعه‌های مسکونی در برابر جرم نیز فکر کرده و به دنبال راه-حل مناسبی برای آن باشیم؛ چرا که وقوع جرم علاوه بر به مخاطره انداختن امنیت عمومی و جریحه‌دار کردن افکار عمومی به سرمایه‌های ملی و حیثیت بین‌المللی کشورها نیز لطمه وارد می‌کند. امید است بتوان در این زمینه گام مؤثری در کاهش کج-روی‌های اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم برداشت و جامعه را به سمت امنیت روانی، اجتماعی و اقتصادی سوق داد.

پژوهش حاضر در پنج فصل تنظیم شده است. در فصل اول کلیات پژوهش شامل مسأله و ضرورت تحقیق، سؤالات تحقیق، فرضیه، اهداف و ... بیان شده است. فصل دوم به عنوان چارچوب نظری، شامل مفاهیم تحقیق، پیشینه تحقیق و مبانی نظری تحقیق می‌باشد. در این فصل، مفاهیم امنیت، جرم، ترس از جرم و پیشگیری از جرم تعریف شده، سپس پیشینه تحقیق و نظریات جرم‌شناسی مرتبط با محیط بیان شده است. در فصل سوم، نمونه‌های مطالعاتی اعم از خارجی و داخلی ارائه شده‌اند. در فصل چهارم با عنوان تحلیل و نتیجه‌گیری، به جمع‌بندی و تحلیل یافته‌های تحقیق و معرفی رویکرد منتخب پرداخته شده و رهنمودهای طراحی برای مجموعه‌های مسکونی ارائه گردیده است. فصل پنجم، معرف فرایند طراحی می‌باشد. در این فصل

اطلاعات مربوط به موضوع طراحی و بستر شکل‌گیری طرح، بیان شده است. بعد از آن، ملاحظات شکل‌گیری طرح مشخص شده و در نهایت، طرح مورد نظر بر اساس نتایج پژوهش، ارائه شده است.

فصل اول: کلیات پژوهش

۱-۱- بیان مسأله و ضرورت تحقیق

به دنبال رشد فزاینده شهرنشینی در دهه‌های اخیر در ایران، تأمین مسکن به یکی از مهم‌ترین مسائل و نیازهای کشور تبدیل شده است و در این راستا، تولید مسکن در قالب مجموعه‌های مسکونی، به عنوان یکی از راه‌های پاسخ به این نیاز به سرعت گسترش یافته است. (عزیزی، ۱۳۸۶، ص ۲۷، ۲۸) از سوی دیگر با رشد توسعه شهرنشینی و روند رو به افزایش جمعیت، تغییرات رفتاری حاصل از شرایط خاص اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نیز حاکم شده و این تغییرات که گاه آسیب‌های شدید اجتماعی را به دنبال دارد، بر سطح کیفی زندگی انسان تأثیر گذاشته و موجب کاهش آن می‌شود. یکی از پیچیده‌ترین این مسائل پدیده انحراف اجتماعی و در نوع شدیدتر آن جرم می‌باشد؛ افزایش جرم که رابطه نزدیکی با میزان امنیت دارد، زمینه‌های عدم رضایت را در محیط ایجاد کرده است.

به نظر می‌رسد در حال حاضر، در طراحی مجموعه‌های مسکونی در کشور ما موضوع امنیت عمدتاً در نظر گرفته نشده است. (منظور از امنیت در اینجا، پیشگیری و کاهش فرصت‌های جرم می‌باشد.) این در حالی است که وجود محیطی امن برای زندگی در کنار سایر نیازهای اساسی فیزیولوژیکی و داشتن آرامش خاطر و به دور از اضطراب و نگرانی یک موهبت و ضرورت حیاتی زندگی انسانی است. «حتی زمانی که خانه از تمام مفاهیمش عاری می‌گردد، همچنان سرپناه باقی می‌ماند چرا که انسان همواره انتظار داشته محل سکونتش وی را پناه دهد و به تبع آن امن باشد. لذا توقع امنیت در میان نیازهای بشری پس از احتیاجات اولیه، مبرم‌ترین جایگاه را دارد.» (قاسمی، ۱۳۸۳، ص ۱۴۵) احساس امنیت و دور از خطر بودن که رتبه دوم را در هرم نیازهای مازلو به خود اختصاص داده است (ضرغامی، ۱۳۸۹، ص ۱۱۲) رابطه مستقیمی با پیشگیری از جرم و جنایت دارد. «امروزه یکی از پیچیده‌ترین مسائل در اکثر کشورها نرخ بالای جرم و افزایش ناهنجاری در آنهاست. «بروز انواع جرم و ناهنجاری منجر به ایجاد حس ناامنی و تحمیل مشکلات مالی بر دوش جامعه، دولت و تشکیلات قضایی کشور می‌شود.» (رحمت، ۱۳۹۰، ص ۱۳) ناهنجاری‌های اجتماعی و جرایم از موارد اصلی ناامنی محیط زندگی و سلب‌کننده امنیت و در نتیجه مختل شدن آرامش و آسایش خاطر مردم است. «به باور ایان گلکوهن، نگرانی همگانی از جرم زمانی به بالاترین اندازه خود می‌رسد که مردم درباره محله و محل سکونت خود سخن می‌گویند.» (گلکوهن، ۱۳۹۰، ص ۸)

در عصر حاضر در سایه سیاست‌های توسعه مسکن و این گونه انبوه‌سازی کلیشه‌ای، انسان‌ها به صورت توده در کنار هم قرار می‌گیرند و به جای این که گروه‌های اجتماعی مثبت‌گرا و هدفمندی تشکیل گردد، انبوهی از نفرها تشکیل می‌شود که کنار هم قرار گرفتن آنها فقط ازدحام، شلوغی و هرج و مرج را در پی دارد. در چنین شرایطی، افراد خانواده برای تأمین حداقل امنیت و آرامش از جمع فرار کرده، به کنج خانه پناه می‌برند. غربت و محرومیت اجتماعی از این جا آغاز می‌گردد (ضرغامی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۴) و در این میان کودکان، زنان، سالمندان و ناتوانان جسمی و روحی بیش از همه آسیب می‌بینند. احساس ناامنی در محیط و نگرانی‌های ناشی از مکان‌های ناامن بر سایر فعالیت‌های انسانی تأثیر می‌گذارد و امور اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و غیره به درستی انجام‌پذیر نخواهد بود و در پاره‌ای موارد حاد، فعالیت‌های روزمره اجتماعی به طور کامل مختل می‌شود. «تبعات چنین شرایطی، صدمه به بنیان و سلامت خانواده، افراد و جامعه است.» (ضرغامی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۴) بی-تردید هیچ عنصری برای پیشرفت، توسعه و تکامل یک جامعه و هم چنین شکوفایی استعدادها مهم تر از عنصر امنیت و تأمین

آرامش در جامعه نیست و توسعه اجتماعی، خلاقیت و فعالیت ارزشمند بدون امنیت امکان‌پذیر نخواهد بود. (بمانیان و محمودی نژاد، ۱۳۸۸، ص ۲۲) بدون ثبات و امنیت هیچ جامعه‌ای امکان رشد و تکامل را نخواهد یافت. بدون آن دستاوردهای مثبت، جای خود را به پیامدهای منفی می‌دهند و ناگواری‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی فراوانی پدید می‌آید. (اسماعیل زاده و اسماعیل زاده، ص ۶۹) ایمنی مهم و حیاتی است. اگر محیط امن نباشد، هیچ لذتی نخواهد داشت و کارآمد نخواهد بود. (گلکوهن، ۱۳۹۰، ص ۳۰۰) بنابراین با توجه به مطالب مذکور، ضرورت عامل امنیت در رابطه با مسکن امری بدیهی به شمار می‌آید؛ به همین دلیل، جستجو و تحقیق در ارتباط با راهکارهای ارتقاء امنیت و پیشگیری از وقوع جرم در مجموعه‌های مسکونی، به کمک طراحی ضروری به نظر می‌رسد.

نیروهای رانشگر در پس جرم بی‌شمارند؛ از جمله: محرومیت اجتماعی، فقر، سوء مصرف مواد مخدر، مسائل روان‌شناختی، فروپاشی خانوادگی، گرایش‌های اقتصادی، شرارت و حرص و طمع. در این میان، از دیگر عوامل برانگیزاننده جرم می‌توان به طراحی ضعیف خانه و محیط اشاره کرد. (گلکوهن، ۱۳۹۰، ص ۲۵) طراحی خوب می‌تواند به حل این مسائل کمک کند و موجب ارتقاء امنیت و به دنبال آن کیفیت زندگی گردد. ایان گلکوهن^۱ مدعی است با گنجاندن اصول ساده پیشگیری از جرم در فرآیند طراحی، می‌توان محیط‌های مسکونی را امن‌تر ساخت. در این خصوص نظریاتی از سوی صاحب‌نظران و معماران مطرح گردیده است؛ از جمله نظریه «فضای قابل دفاع» اسکار نیومن و نظریه «پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیط (CPTED)». مفهوم کلیدی نیومن «فضای قابل دفاع» بود که چهار رکن اصلی طراحی دارد. این رکن‌ها که به تنهایی یا با هم در مفهوم فضای قابل دفاع نقش دارند، عبارت‌اند از: ۱- قلمرو داری ۲- نظارت ۳- نمای ساختمان ۴- مجاورت محل سکونت با دیگر امکانات و تأسیسات (گلکوهن، ۱۳۹۰، ص ۸۸)

برای نظریه CPTED شش رکن و ویژگی قابل‌تصور است: ۱- تعیین قلمرو (قلمروگرایی) ۲- نظارت ۳- کنترل ورودی ۴- تصویر و نگهداری از فضا ۵- سخت کردن آماج ۶- فعالیت پشتیبانی (محمودی جانکی و قورچی بیگی، ۱۳۸۸، ص ۳۵۵) دیدگاه فوق بر این عقیده پایه‌ریزی شده است با طراحی صحیح و استفاده مناسب و مؤثر از محیط ساخته شده به وسیله انسان، امکان کاهش میزان بزهکاری، افزایش امنیت و در نهایت بهبود کیفیت زندگی بشر فراهم می‌شود. (جیسون و ویلسون، ۱۳۸۷، ص و) بنابراین، با توجه به نقش کلیدی امنیت و پیشگیری از جرم در افزایش کیفیت زندگی انسان، در پروژه حاضر سعی بر این است تا مفهوم امنیت، جرم و پیشگیری از جرم براساس متغیرهای مؤثر بر آنها، در مجموعه‌های مسکونی تبیین و شناسایی شده و متعاقب آن احکام و اصول طراحی منتج از آنها استخراج و ارائه گردد و در نهایت در نظر است بر این اساس یک مجموعه مسکونی در شهر تهران طراحی شود. تهران به عنوان مرکز سیاسی و نخستین شهر کشور دارای بیشترین آمار ناهنجاری است و به نظر می‌رسد علاوه بر مشکلات و تنگناهایی که امروز تهران در ابعاد فضایی، کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی با آن روبرو است، آمار بالای بزهکاری در این شهر است. (کلانتوری و آیت، ۱۳۸۶، ص ۶۲) به همین علت شهر تهران می‌تواند بستر مناسبی برای این طراحی باشد.

¹ ian colquhoun

۲-۱- سؤالات تحقیق

- ارکان و مؤلفه‌های طراحی مؤثر بر ارتقاء امنیت و پیشگیری از جرم در مجموعه‌های مسکونی کدامند؟
- چگونه می‌توان به کمک طراحی، از وقوع جرم در مجموعه‌های مسکونی پیشگیری کرد و امنیت آنها را ارتقاء بخشید؟

۳-۱- فرضیه

با توجه به مطالب و نظریاتی که در رابطه با امنیت و پیشگیری از جرم مطرح گردید، به نظر می‌رسد با توجه به مؤلفه‌های «حریم و قلمرو، نظارت، کنترل دسترسی، فعالیت و احساس تعلق» در طراحی مجموعه‌های مسکونی، می‌توان تا حد زیادی از وقوع جرم پیشگیری کرده و به سطح بالاتری از امنیت در مناطق مسکونی دست یافت.

۴-۱- اهداف

هدف کلی، ارائه رهنمودها و راهکارهایی کاربردی است که معماران برای ارتقاء امنیت و پیشگیری از جرم در مجموعه‌های مسکونی بتوانند به کار گیرند. هدف فرعی، طراحی مجموعه مسکونی امنی است که این ویژگی‌ها در آن نمود عینی داشته باشد و افراد از جرم و ترس برخاسته از آن درامان باشند.

۵-۱- قلمرو تحقیق

در این پژوهش، ارتقاء امنیت و پیشگیری از جرم در مجموعه‌های مسکونی به کمک طراحی مورد بررسی قرار می‌گیرد و رهنمودهایی جهت طراحی یک مجموعه مسکونی امن ارائه می‌گردد. این رهنمودها با محوریت تأثیر عامل طراحی بر امنیت می‌باشد. بر این اساس در تحقیق پیش رو، فاکتورهایی که به وسیله راهکارهای طراحی ارتقاء نمی‌یابند؛ مورد بررسی قرار نمی‌گیرند. همچنین بستر مورد مطالعه در این پژوهش شهر تهران انتخاب شده است. اما باید توجه داشت از آنجا که راهکارهای طراحی ارائه شده، فرهنگ و زندگی ایرانی را نیز مدنظر قرار داده است، بنابراین یافته‌های این پژوهش می‌توانند برای هر بستری در کشور ما البته با در نظر گرفتن ملاحظات فرهنگی و اقلیمی همان بستر، مورد استفاده قرار گیرند.

۶-۱- روش تحقیق

در این پژوهش، روش‌های تحقیق توصیفی-تحلیلی و شیوه تحقیقی کتابخانه‌ای مورد استفاده قرار خواهد گرفت. مطالعات و تحقیقات کتابخانه‌ای و مرور متون و منابع برای جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز از جمله اطلاعات مربوط به مباحث امنیت، جرم، پیشگیری از جرم، متغیرهای مؤثر بر آنها، نظریات جرم‌شناسی مرتبط با محیط و همچنین ضوابط و استانداردهای لازم برای مجموعه‌های مسکونی می‌باشد. سپس برای تکمیل یافته‌ها، تجارب موجود در این زمینه در جهان و ایران مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در نهایت با تحلیل یافته‌های تحقیق، اصول و رهنمودهای طراحی منتج از آنها استخراج و ارائه می‌گردد.

براین اساس، فرآیند و مراحل انجام پژوهش به طور کلی به قرار زیر است:

- تدوین چارچوب نظری تحقیق (جمع آوری اطلاعات مربوط به مباحث امنیت، جرم، پیشگیری از جرم و نظریات جرم شناسی مرتبط با محیط)
- بررسی مصادیق داخلی و خارجی
- تحلیل یافته‌های تحقیق و ارائه رهنمودهای طراحی
- شناخت بستر طرح
- ارائه برنامه فیزیکی
- طراحی بر اساس نتایج فوق الذکر

۷-۱- محدودیت‌های تحقیق

یکی از مواردی که می‌توانست به این پژوهش در رسیدن به حصول نتیجه بهتر کمک کند، نگاه توأمان جرم‌شناسانه و معمارانه به موضوع بود که در این راستا، استفاده از آمار و مطالعه پرونده‌های قضایی می‌توانست کمک شایانی نماید؛ اما از یک طرف این آمار به راحتی در اختیار پژوهشگران گذاشته نمی‌شود و از طرف دیگر در پرونده‌های قضایی کشور ما کلیه زوایای جرم همانند موقعیت‌های فیزیکی و مکانی ارتکاب جرم و بررسی نقاط ضعف و قوت آن اماکن، به خوبی مدنظر قرار نمی‌گیرد. می‌توان گفت چنانچه کلیه زوایای موجود پرونده از قبیل گزارش ارتکاب جرایم و خصوصیات بزه‌کار، بزه دیده و موقعیت زمانی و مکانی جرم با یک دید جرم‌شناسانه مورد مطالعه قرار گیرد، در مورد ویژگی‌های مناسب معماری بدون جرم نیز نتایج قابل توجهی دست خواهد آمد. لذا عدم دستیابی به این آمار و اطلاعات، محدودیت‌هایی را برای پژوهش حاضر به همراه داشته است.

۸-۱- ساختار رساله

این پژوهش در پنج فصل تنظیم شده است. در فصل اول کلیات پژوهش شامل مسأله و ضرورت تحقیق، سؤالات تحقیق، فرضیه، اهداف و ... بیان شده است. فصل دوم به عنوان چارچوب نظری، شامل مفاهیم تحقیق، پیشینه تحقیق و مبانی نظری تحقیق می‌باشد. در این فصل، مفاهیم امنیت، جرم، ترس از جرم و پیشگیری از جرم تعریف شده، سپس پیشینه تحقیق و نظریات جرم‌شناسی مرتبط با محیط بیان شده است. در فصل سوم، نمونه‌های مطالعاتی اعم از خارجی و داخلی ارائه شده‌اند. در فصل چهارم با عنوان یافته‌های پژوهش، به جمع‌بندی و تحلیل مطالعات انجام‌شده پرداخته شده و رهنمودهای طراحی برای مجموعه‌های مسکونی ارائه گردیده است. فصل پنجم، معرف فرآیند طراحی می‌باشد. در این فصل اطلاعات مربوط به موضوع طراحی و بستر شکل‌گیری طرح، بیان شده است. بعد از آن، ملاحظات شکل‌گیری طرح مشخص شده و در نهایت، طرح مورد نظر بر اساس نتایج پژوهش، ارائه شده است.

فصل دوم: چارچوب نظری

امنیت یکی از مهمترین عوامل سازنده کیفیت مطلوب زندگی است. در واقع می‌توان گفت وجود محیطی امن برای زندگی از ضروریات و نیازهای اصلی انسان می‌باشد. احساس ناامنی در محیط و نگرانی‌های ناشی از مکان‌های ناامن سایر فعالیت‌های انسانی را تحت شعاع قرار داده و امور اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی و غیره به درستی انجام‌پذیر نخواهد بود. ناهنجاری‌های اجتماعی و جرائم از جمله موارد اصلی ناامنی محیط زندگی و سلب‌کننده امنیت شهرها می‌باشد. مردمی که در شهرها زندگی می‌کنند، خواسته و یا ناخواسته، چه در موقعی که در درون منازل خود به سر می‌برند و چه در هنگامی که در محیط خارج از خانه و در عرصه‌های عمومی هستند با پدیده وقوع جرم و ناهنجاری‌های اجتماعی به طور احتمال روبرو بوده و خطر وقوع جرم همواره یک شهروند را تهدید می‌کند. (حشمتی به نقل از سوری، ۱۳۸۸، ص ۳۲)

همان‌گونه که در مسئله بهداشت و درمان اجتماعات انسانی موضوع پیشگیری از بیماری‌ها مقدم بر درمان آنها می‌باشد و این مطلب به عنوان یک اصل ریشه‌ای پذیرفته شده است، در خصوص جرائم شهری نیز بدین گونه است یعنی جلوگیری و پیشگیری کردن از وقوع جرائم مقدم بر تمامی اقداماتی است که دولت و دستگاه‌های قضایی و انتظامی یک کشور طی سلسله اقداماتی پرهزینه انجام می‌دهند تا فرد مجرم را مجازات و تنبیه کنند. (همان، ص ۳۲)

به طور کلی دو رویکرد پیشگیری از جرم در میان نظریه‌پردازان رایج است. رویکرد نخست، رویکرد غیرمکانی است که به کاهش و یا از بین بردن انگیزه‌های شخصی ارتکاب جرم از طریق آموزش‌های اخلاقی، بهبود وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه، وضع قوانین و جریمه اشاره دارد. این رویکرد در برخی منابع رویکرد اجتماعی نیز نامیده شده است. رویکرد دیگر مکانی (موضعی) است که هدف اصلی آن سخت‌تر کردن امکان ارتکاب جرم به وسیله کاربرد تکنیک‌های خاص در مکانی مشخص می‌باشد. (همان، ص ۳۲) این رویکرد، طراحی مناسب محیط را راه حل مناسبی در پیشگیری از وقوع جرم می‌داند.

این فصل به عنوان چارچوب نظری در دو بخش ارائه می‌شود. در بخش اول ابتدا مفاهیم امنیت، جرم و ترس از جرم تعریف شده و سپس مفاهیم مرتبط با جرم بیان می‌گردد. در ادامه پس از تعریف پیشگیری از جرم، انواع رویکردهای پیشگیری از جرم به طور مختصر مورد بررسی قرار می‌گیرند. در بخش دوم، به نظریه‌های پیشگیری مکان‌بنیاد پرداخته می‌شود. در این راستا ابتدا پیشینه تحقیق و سپس نظریه‌های فضای قابل دفاع، پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیط (CPTED)، پیشگیری وضعی و همچنین نظریه‌های فرصت‌های ارتکاب جرم به تفصیل بیان می‌گردد. اطلاعات به دست آمده در این فصل، شناخت کامل و جامعی از این موضوع ایجاد می‌کند.